

Ivan Križnar

Značilnosti gospodarstva radovljiškega okrožja v prvih dveh letih nemške okupacije

Obravnava gospodarstva v radovljiškem okrožju od tuje zasedbe do spomladi 1943 bi terjala temeljito preučitev arhivskega gradiva vseh takratnih gospodarskih subjektov na tem območju, ki pa v celoti ni ohranjeno in meni dostopno. To otežuje tudi izredna številčnost in razdrobljenost proizvodnih, uslužnostnih, trgovskih, gostinskih in drugih gospodarskih obratov. Največja industrijska obrata sta bila železarna na Jesenicah in Javorniku z okrog 5000 delavci,¹ in bombažna predilnica in tkalnica v Trziču s 1163 delavci,² manjši pa tovarna Plamen z 240 kroparskimi in kamnogoriškimi kovači, tovarna verig v Lescah s 186 delovnimi močmi, tržiška tovarna usnja in čevljev, tovarna pletenin na Bledu s 50 zaposlenimi, leški tovarni nogavic in čokolade, opekarna v Dvorjah, manjše elektrarne med Žirovnico in Bohinjem, 3 večji mlinci s 37 mlinarji, 6 mlekarn, nekaj deset žag in skoraj tisoč drugih obrtnih obratov, 400 trgovin, okrog 270 gostišč ter skoraj 4 tisoč kmetijskih posestev.³ Zaradi tolikšnega števila gospodarskih obratov v močno razdrobljenem gospodarstvu, v katerem je začel okupator urejati socialne odnose z uvedbo korporativnega sistema v korist nemške nacionalne skupnosti, in le redkih ohranjenih dokumentov teh gospodarskih obratov, je za poglobljeno obravnavo preskopo odmerjen prostor, zato se omejujem na navedbo razmer in podatkov, zbranih v obsežnem arhivskem gradivu nemških okupacijskih organov, ki so v totalitarni državi usmerjali in nadzorovali celotno gospodarstvo.

Okupacijska uprava in njene naloge

Z namenom da bi Gorenjsko, ki je do konca prve svetovne vojne več kot tisoč let spadala v nemški državni, pravni, gospodarski in kulturni prostor, "rešili izpod oblasti Srbov,"⁴ so nemški napadalci med aprilsko vojno deželi z rušenjem prizanašali. Po zasedbi so potisnili italijansko vojsko do Ljubljane, nato pa si je civilna uprava prizadevala Gorenjsko čimprej ponemčiti in pripraviti za priključitev k Veliki Nemčiji. S tem namenom so okupacijski organi postopno uvajali nemško državnoopravno in vojnogospodarsko ureditev. Gospodarstvu so posvečali posebno pozornost ob spoznanju, da Gorenjci s svojimi proizvodnimi obrati ne zaostajajo tako močno za nemškimi, kot so v skladu s svojo rasno in šovinistično teorijo sprva ocenjevali. Zato so iz gospodarskih razlogov začasno opustili nameru, da bi polovico prebivalstva izgnali, množično naseljevanje nemških družin na domove slovenskih izseljencev na podeželju pa so preprečevali partizani.

¹ Ivan Mohorič: *Dva tisoč let železarstva na Gorenjskem, II. Boji za obstoj*, str. 422.

² Ivan Mohorič: *Zgodovinski akti industrije Trziča. 2, Bombažna predilnica in tkalnica v Trziču. Nastanek, razvoj in delo, 1885-1960*. Trzič 1960.

³ Poročilo komisije urada državnega komisarja za utrjevanje nemštva v Berlinu o pregledu okrajev poleti 1941 na zasedenem slovenskem ozemlju, fotokopije pri dr. Tonetu Ferencu.

⁴ Arhiv Republike Slovenije, dislocirana enota II (dalje ARS II), fond Deželni svetnik v Radovljici (dalje DsR), f. 1057; poročilo gospodarskega odseka Deželnega svetnika v Radovljici 25. 3. 1943.

Z uvajanjem nemške ureditve je začel šef civilne uprave (v slovenskem prevodu uradnega lista je naveden kot načelnik) zasedenega ozemlja Koroške in Kranjske Franz Kutschera, ki je 24. aprila 1941 prevzel oblast od poveljstva nemških zasedbenih čet in si svoje urade uredil na Bledu. Določil je, da mora prebivalstvo v 24 urah izročiti orožnikom ali policistom orožje in druge vojaške predmete, ki jih je ob razsulu odvrгла jugoslovanska vojska; na zasedeno ozemlje ali z njega se sme potovati samo z njegovim dovoljenjem; odredil je, da se 1 nemška marka menja za 20 dinarjev. Tega dne je izdal tudi odredbo o zaplombi ljudstvu in državi nevarnega premoženja, ki jo je 7. maja 1941 dopolnil z določilom, da se bo o tem, kaj je šteti kot ljudstvu in državi nevarno premoženje, odločilo za vsak primer posebej. Tako premoženje po odvzetju z odločbo načelnika civilne uprave ne bo imelo pravnega naslednika. Za neupoštevanje svojih odločb je določil odvzem prostosti, v težjih primerih pa tudi smrtno kazen. Prvi ukrepi okupacijske uprave so veljali tudi ukinitvi jugoslovanskih organov oblasti, uprave, sodstva, političnih strank in društev ter zaplombi njihovega premoženja ob hkratnem vzpostavljanju okupacijskih organov z nemškim uradnim jezikom. Dne 7. maja je ukinil vse slovenske šole, okupacijski organi pa so začeli zapirati vplivne slovenske narodnjake, med njimi tudi nekatere duhovnike, drugi pa so zbežali na ozemlje, ki ga je zasedla fašistična Italija. Načelnik civilne uprave je tudi razglasil, da je mogoče blago "izvoziti" z zasedenega ozemlja ali nanj "uvoziti" samo z njegovim dovoljenjem. S 5. odredbo 2. maja 1941 je prepovedal brez dovoljenja političnega komisarja zapustiti delovno mesto, pa tudi iskati in najeti novo delovno moč. S 6. in 7. odredbo je prepovedal zvišanje cen blaga in obrtnih storitev ter določil, da mora biti na blagu označena cena, obrtniki pa morajo imeti v svojem obratu razobešen cenik svojih storitev. Določil je zaplembo vseh živil, krme, mila, prediva, čevljev in usnja, kovin in polizdelkov, strojev, strojnega olja, motornih vozil in gumijastih plaščev zanje ter dovolil prodajo bencina do 10 litrov samo lastnikom posebnih izkaznic; 24. maja je svojo odredbo dopolnil s podrobnim cenikom kmetijskih pridelkov, živine in obrtnih izdelkov ter storitev.⁵

Šef civilne uprave je posvečal posebno pozornost tudi upravni ureditvi. Razen Mežiške doline so v upravno enoto Südkärnten, od februarja 1942 imenovano Oberkrain, spadali še radovljiški, kranjski, škofjeloški, kamniški in litijski okraj; 1. avgusta je litijski in kamniški okraj združil v kamniško okrožje, 1. septembra pa škofjeloški okraj pridružil kranjskemu in ju preoblikoval v kranjsko okrožje, ki pa mu je odvzel obmejne občine Tržič, Sv. Ana, Sv. Katarina in Podbrezje ter jih vključil v radovljiško okrožje.⁶ Ta okrožja s približno 3130 km² ozemlja in 165.000 prebivalci so bila po preureditvi in združitvi nekaterih prejšnjih občin razdeljena na 78 občin.⁷ Občine so upravljali imenovani nemški in ponekod slovenski politični komisarji, okraje in po njihovi združitvi okrožja pa sprva tudi politični komisarji, od 1. februarja 1942 pa deželni svetniki,⁸ ob močnem političnem vplivu okrožnih vodij NSDAP in Kärntner Volksbunda. 1. maja 1941 je

⁵ Verordnung- und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung für die besetzten Gebiete Kärntens und Krains, št. 1, 2, 3 in 6; št. 1., 2., 3., 4., 5., 6., 7., 8., 10., 11., 12. in 22. odredba šefa civilne uprave na zasedenem ozemlju Koroške in Kranjske.

⁶ Prav tam, št. 26, odredba 112.

⁷ ARS II, f. 358/IV; poročilo vodje Wehrmannschafta KVB.

⁸ ARS II, DsR, f. 1057/IV/3, poročilo o dvehletni graditvi deželne uprave 24. 3. 1943.

od jugoslovanskega sreskega načelnika v Radovljici prevzel oblast okrajni politični komisar dr. Hermann Doujak.⁹ S pomočjo občinskih komisarjev in nemških orožniških postaj je zbral podatke o številu prebivalcev pa tudi o naravnih danostih in gospodarstvu ter o tem pripravil obširna poročila.

Okupatorjeva ocena gospodarskih razmer

Prvo obsežnejše poročilo o gorenjskem gospodarstvu so napisali po sestanku gospodarskega oddelka pri šefu civilne uprave 17. junija 1941, ko so ob navzočnosti vodje koroške industrijske zbornice ing. Aloisa Winklerja in glavnega poslovodja te zbornice dr. Lacomyja ugotovili, da ima gospodarski odsek z 10 referati 50 nameščencev, kar je premalo glede na pomen in obsežne naloge. V upravni enoti Südkärnten je bilo v kovinski industriji zaposlenih okrog 5000 delovnih moči in v jeklarstvu okrog 500, nekaj tisoč pa še v tekstilnih, usnjarskih in lesno-industrijskih obratih. Razen manjših tekstilnih obratov je bilo 5 tovarn z okrog 800 do 1200 delavci. V usnjarski industriji je prevladovalo čevljarstvo z okrog 400 zaposlenimi. Bilo je še več manjših obratov kemične industrije in tovarna gume v Kranju s 400 zaposlenimi. Pomembne so bile tudi manjše tiskarne, papirnice in opekarne. Razen že obstoječih manjših elektrarn so bile možnosti za gradnjo hidrocentral še zelo velike. Številni so bili manjši lesnoindustrijski obrati. Razpravljali so o težavah industrijskih obratov po prekinitvi prodaje v Ljubljano, na Hrvaško in v 'staro' Srbijo, odkoder so prenehali dobavljati surovine. Okrog 2500 obrtnih in nekaj manj trgovskih obratov in gostišč je po okupaciji zašlo v težave predvsem zaradi pretrganih zvez za nabavo surovin. Rokodelstvo je bilo raznovrstno z vsemi pomembnejšimi poklici; zadoščalo je število pekov, mesarjev in krojačev, nekaj nekoliko večjih čevljarških in pletilskih delavnic pa je z zasedbo in razkopsanjem Jugoslavije in Slovenije izgubilo trg in delo. Močno so bile zastopane strojarne in delavnice usnjenih izdelkov. Za modernizacijo industrijske in obrtne proizvodnje je primanjkovalo kreditov. Na njihov nadaljnji obstoj in preusmeritev so okupacijski organi hoteli vplivati s selektivnim izdajanjem nakazil za nabavo surovin in prerazporeditvijo delovnih moči, zaplembo "ljudstvu in državi sovražnega premoženja" in z vzpostavljanjem gospodarskih povezav z Nemčijo. Med 900 gostišči jih je bila večina podeželskih gostiln, katerih lastniki so se preživljali še s kmetijstvom in trgovino. V "tujskoprometnih" krajih Bled, Bohinj in v naseljih okrog Planice je bilo več hotelov. Nekaj gostišč so nameravali posodobiti, številne manjše gostilne pa zapreti. Sklenili so v gospodarstvu uveljaviti red, čistočo in pridnost, kar bi bilo mogoče doseči, saj sta popis in rasno ocenjevanje prebivalstva - ki je prav takrat potekalo - pokazala, da je na "zopet pridobljenem ozemlju velik delež nemške krvi in duha".¹⁰

Te splošne značilnosti gorenjskega gospodarstva so v glavnem veljale tudi za radovljiško okrožje, kjer je na 1046 km² ozemlja živelo okrog 42.000 ljudi, po priključitvi Trziča in okolice pa na 1162 km² ozemlja v 7867 hišah in 12.910 gospodinjstvih 48.923 prebivalcev.¹¹ Pred vojno je v tem Avstriji najbližjem

⁹ ARS II, DsR, f. 1057/V/1; Kärntner Grenzruf, 12. 2. 1942.

¹⁰ ARS II, gradivo Inštituta za narodnostna vprašanja, mapa Izseljeni Slovenci; Poročilo šefa civilne uprave Južne Koroške 17. 6. 1941.

¹¹ ARS II, DsR, f. 1057/IV, poročilo deželnega svetnika v Radovljici 21. 2. 1944.

okrožju živelo okrog 400 Volksdeutscherjev.¹² Med 21 občinami so imele jeseniška, tržiška in radovljiška mestni značaj, več kot 3000 prebivalcev pa je imela le še občina Bled.¹³

Gospodarstvo okrožja so pogojevale naravne danosti, dosežki v preteklosti, splošne družbene razmere in zveze s sosednimi območji. V kotu med Karavankami in Julijci ter njihovimi predgorji so bile možnosti za gospodarski razvoj različne, za preživljanje pa omejene. Ravnega sveta je bilo komaj desetina. V ozkih dolinah s strmimi pobočji je bilo poljedelstvo in sadjarstvo skromno, zmerne padavine vse leto pa so omogočale bujno rast gozdov in krme na travnikih in pašnikih za konje, govedo in ovce, kar je dajalo prebivalstvu dovolj lesa, mleka, sira in mesa ter kož in volne. Potoki so gnali številne mline in žage; iz nekdanjih fužin je zraslo nekaj železarskih obratov. Zdravo podnebje in lepota pokrajine sta omogočala postopno rast turizma, od katerega so živeli prebivalci Bleda in nekateri ljudje v Bohinju in Kranjski Gori. Na Goreljku je bilo že pred vojno 21 počitniških hišic, na Uskovnici 23 in na pobočju Stola 6.¹⁴

Številni kmetje so svoje temeljne potrebe zadovoljevali z domačimi pridelki, prirejeno živino in nekaterimi kupljenimi izdelki, drugo prebivalstvo pa so oskrbovale majhne trgovine, ki so dobavljale blago iz Kranja in Ljubljane, gostilne pa pijačo iz Ljubljane, Dolenjske in Štajerske. Obrtniki, ki jim je jemala zaslužek razvijajoča se industrija, so po naročilu izdelovali potrošno blago in orodje ter opravljali obrtne storitve. Med stare lesne obrti je sodila izdelava gorjuških pip, med novejšje pa izdelava smučí. Tovorni in osebni promet je potekal v glavnem po železnici, do nje pa s konjsko vprego po državnih in krajevnih cestah, kjer je bil promet z avtomobili še zelo redek. Prometno se je okrožje širše odpiralo proti Kranju in naprej proti Ljubljani. S Koroško ga je povezoval železniški predor pod Karavankami in cesti čez Korensko sedlo in Ljubelj; iz jeseniškega prometnega križišča sta izhajali cesti in železniški progi proti Trbižu in mimo Bleda in Bohinjske Bistrice proti Podbrdu in Gorici. Septembra 1941 v okrožje vključeni Tržič z okolico je bil prometno še naprej vezan na Kranj.

Te nekoliko posplošene ocene gospodarstva in njegove razvitosti dopolnjujejo podatki o tem, da je okupator ob svojem prihodu našel v radovljiškem okrožju bolnišnico bratovske skladnice na Jesenicah s 30 posteljami, ki so jo že pred vojno začeli razširjati, 4 apoteke, 1 rešilni avto, 14 zdravnikov, 4 zobozdravnike, 7 zobotehnikov, 27 babic in 1 živinozdravnika.¹⁵ V okrožju je bilo 29 osnovnih šol, meščanski šoli na Jesenicah in v Tržiču, gospodinjska šola na Jesenicah in kmetijska v Poljčah ter poklicni šoli na Jesenicah in v Kropi.¹⁶ V občini Begunje je imelo 1368 prebivalcev 33 radijskih sprejemnikov.¹⁷ Samo nekaj premožnejših ljudi je imelo avtomobil in telefon.

¹² ARS II, DsR, f. 1054/I, poročilo o graditvi uprave, 1. 5. 1941.

¹³ Prav tam.

¹⁴ ARS II, fond Orožniško okrožje Radovljica (dalje OoR), f. 26/I in 26/II/17, poročila orožniških postaj Srednja vas v Bohinju 11. 9. in 15. 11. 1941 ter Breznica 14. 11. 1941.

¹⁵ ARS II, DsR: f. 1054/I in 1057/IV, poročilo o graditvi uprave od 1. 5. 1941, f. 1081/I/3, seznam zdravnikov.

¹⁶ Prav tam.

¹⁷ ARS II, DsR, f. 26/1, poročilo orožniške postaje Begunje 30. 11. 1941.

Naselja in prebivalstvo

Prevladovala so majhna podeželska naselja. Gosteje naseljena in urbano urejena so bila samo mesta, pa še ta so bila majhna, medtem ko so bila obsežna gorska območja povsem neposeljena. Tako je v občini Rateče na 40 km² ozemlja živelo le 640 prebivalcev, v občini Kranjska Gora na 145 km² 1799 oseb; na Bledu je bilo 218 hiš in 869 prebivalcev, v občini Bled pa 3665. V okrožnem središču Radovljici je živelo samo 1508 ljudi, v kasneje združeni občini Radovljica - Lesce pa 3665. Na Jesenicah je stanovalo 7000 ljudi, na Javorniku 2900 in na Koroški Beli okrog 1000.¹⁸ Številni jeseniški kovinarji so stanovali v svojih rojstnih krajih in se vsak dan z vlakom vozili na delo, čemur so bili prilagojeni železniški vozni redi. Tako je bilo v občini Breznica med 2520 prebivalci 900 tovarniških delavcev, od kmetijstva pa je živelo 1100 oseb.¹⁹

Pred vojno je imelo v radovljiškem srezu 985 oseb državno službo, med njimi 516 železničarjev, zelo malo pa žensk.²⁰ Po tuji zasedbi je število uradnikov začelo hitro naraščati, kar je zahtevala nemška totalitarna državnoopravna ureditev in uvedba vojnega gospodarstva. Samo v uradih okrožnega političnega komisarja je bilo 31. avgusta 1941 zaposlenih 51 uradnikov in nameščencev, med njimi 17 Slovencev, do konca leta pa je njihovo število poraslo na 87 zaposlenih, med njimi 39 Nemcev.²¹ Močno je poraslo tudi število zaposlenih v uradih občinskih komisarjev, kjer so pred tujo zasedbo 'uradovali' samo nepoklicni slovenski župani. Ker je okupator hotel dokazati, da uvaja socialno državo, so bile najvišje plače nekaj nad 100% višje od najnižjih.²²

Obnova cestnega in železniškega prometa

Prve večje težave za okupatorja so nastale z oskrbo prebivalstva zaradi pretrganih prometnih poti. Umikajoča se jugoslovanska vojska je med aprilsko vojno namreč hotela zaustaviti vdor nemških in italijanskih napadalnih oddelkov z razstrelitvijo 6 mostov in 3 železniških predorov. Z blagom, ki so ga prijaviли trgovci potem, ko so v prvih dneh po tuji zasedbi premožnejši domačini in nemški prišleki z nakupi skoraj izpraznili trgovine, je bilo mogoče prebivalstvo oskrbovati samo do srede maja,²³ od takrat pa je bilo treba nabavljati potrošno blago iz drugih zasedenih okrajev, nekaj pa tudi iz Nemčije. Zaradi razstreljenih železniških predorov pri Globokem, med Bohinjsko Bistrico in Podbrdom ter med Jesenicami in Podrožico ter porušeni železniških mostov pri Kranjski Gori, Mostah pri Žirovnici in Bohinjski Bistrici je bil železniški promet v radovljiškem okraju povsem prekinjen. Tudi po cestah je bilo mogoče pripeljati nujno potrebno potrošno blago za prebivalstvo in surovine za industrijske obrate in obrtnike šele

---

¹⁸ ARS II, DsR, f. 26/I in 26/II/9, poročila orožniških postaj Kranjska Gora 6. 8. 1941, Radovljica 28. 11. 1941 in Jesenice novembra 1941.

¹⁹ ARS II, DsR, f. 26/1, poročilo orožniške postaje Breznica 14. 11. 1941.

²⁰ ARS II, DsR, f. 1054/I, poročilo o graditvi uprave, 1. 5. 1941.

²¹ ARS II, DsR, f. 1057/III, sezname nameščencev in uslužbencev političnega komisarja v Radovljici.

²² ARS II, DsR, f. 37/I, navodila Državnega namestnika za Koroško 7. 8. 1941.

²³ ARS II, DsR, f. 1054/I, poročilo o graditvi uprave, 1. 5. 1941.

potem, ko so z domačimi tesarskimi mojstri obnovili zasilne cestne mostove in si je radovljiški okrajni gospodarski odsek izposodil tovornjake v Velikovcu; 30. aprila so s tovornjaki razvozili kmetom 10 vagonov semena detelje, nato pa začeli dovažati živež in sicer najprej na Jesenice. Od 24. maja je bilo treba za vsak prevoz blaga imeti posebno dovoljenje zasedbenih organov.²⁴ Iz Celovca so pripeljali vsak teden 4 tovornjake klavne živine. Maja so začeli čez Jezersko dovažati moko, sol in sladkor. Potrebe po živilih so naraščale, zato so začeli s Koroške dovažati živež tudi po železnici skozi Trbiž in po obnovljenem železniškem mostu pri Kranjski Gori.

Razrušene cestne in železniške naprave je začelo obnavljati več tisoč delavcev, ki so ostali brez dela v industrijskih obratih, kjer so hitro izčrpali skromne zaloge surovin, tako da je bilo konec maja v okraju že več kot 3400 brezposelnih. Ko pa je direktor jeseniške železarnice dr. ing. Herman Klinar v Berlinu izposloval dovoljenje za nadaljnje poslovanje, so začeli iz Trbovelj voziti po železnici dnevno po 250 ton premoga do Nakla in Podnarta, tam pa so ga preložili na tovornjake in odpeljali na Jesenice, v obratni smeri pa so s Pokljuke vozili jamski les. Po utrditvi železniškega mostu v Mostah pri Žirovnici je stekel železniški promet z Jesenic do Radovljice. Julija je bil obnovljen most tudi pri Bohinjski Bistrici, 10. julija predor proti Podbrdu, 18. avgusta karavanški železniški predor in 28. avgusta železniški predor pri Globokem, s čimer je bil železniški promet spet v celoti vzpostavljen.²⁵ Večina prometa se je spet vrnila s cest na 80 km dolge enotirne železniške proge na Gorenjskem, ob katerih je bilo 21 železniških postaj. Za obnovo železniških predorov so plačali strokovnjakom in delavcem 435.000 delovnih dnin, za pre-novo mostov 95.000 in 80.000 dnin za ureditev železniških tirov.²⁶

Med obnavljanjem železniških prog so v radovljiško okrožje pripeljali s tovornjaki 2000 ton živine in prav toliko moke, sladkorja ter soli, iz okrajev zasedenega slovenskega ozemlja pa 2500 ton živil in drugega potrošnega blaga, zlasti kisa in kavnih nadomestkov, ter mila, pralnega praška in sode.²⁷

Preskrba prebivalstva

V najbolj kritičnem obdobju oskrbovanja prebivalstva z živilni in proizvodnih obratov s surovinami so okupacijski organi hitro uvajali vojno gospodarstvo. Pri okrožnem političnem komisarju v Radovljici je bil ustanovljen preskrbovalni urad A, ki je blago nabavljal pri proizvajalcih in trgovcih, in urad B, ki je blago razdeljeval na nakaznice porabnikom, zato je morala biti njuna dejavnost povsem usklajena. Preskrbovalni urad je imel svojo podružnico na Jesenicah za preskrbo tega industrijskega kraja in gornjesavske doline. Oskrba prebivalstva z živilni in drugimi nujno potrebnimi predmeti osebne porabe in nadzor nad razdeljevanjem sta bila zelo natančna in zapletena, sistem oskrbe pa zgrajen na dveletnih izkušnjah v Nemčiji. Praviloma so morale biti vse vrste in količine na nakaznicah navedenih

---

²⁴ Prav tam.

²⁵ Prav tam; ARS II, fond Komisija za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njegovih pomagačev (dalje KUZOP), f. 923/I, elaborat Zasedba Koroške in Kranjske.

²⁶ ARS II, fond Wehrmannschaft KVB, f. 358/IV, poročilo vodje Wehrmannschafta KVB konec leta 1941.

²⁷ ARS II, DsR, f. 1054/I, poročilo o graditvi uprave, 1. 5. 1941.

živil enake z razpoložljivimi količinami v trgovinah, ki so oskrbovale določeno število ljudi v svojih okoliših.

Preskrbovalni urad v Radovljici je 9. junija 1941 prek občinskih uradov prvič razdelil prebivalcem živilske nakaznice za 3 tedne. Do 29. junija 1941 so morali trgovci oddati dobaviteljem živil na velike kartone nalepljene odrezke živilskih nakaznic, na katerih so bile z različnimi barvnimi odtenki in navedbami količin in rokov veljavnosti označene posamezne vrste živil, kar je omogočalo hiter nadzor nad prodanimi količinami posameznih vrst živil in nabavo novih količin.²⁸ 3. julija 1941 so preskrbo gorenjskega prebivalstva poenotili s preskrbo po vsej Nemčiji, kjer je takrat začela 25. perioda delitve živil na nakaznice. Tak način preskrbe se je ohranil ves čas okupacije oziroma do 19. aprila 1945, ko se je začela 76. delitvena perioda. Občinski uradi so namreč izdajali nakaznice za 4 tedne, živež pa je bilo treba kupiti v tistem tednu, ki je bil naveden na odrezku, ki ga je trgovec ob nakupu odrezal. Cene živil so bile točno določene; kdor pa je hotel kupiti živila izven trgovin brez nakaznic, je moral za blago plačati precej več, vendar sta bila tako prodaja kot nakup takega blaga prepovedana. V prvih dveh letih so okupacijski organi v okrožju izsledili 150 kršiteljev in jih kaznovali, nekaj neprijavljenega blaga zaplenili, 2 trgovini pa zaprli.²⁹

Ker so majhni otroci potrebovali drugačno hrano kot doraščajoča mladina oziroma odrasli, posebno pa še težaki, je vsaka starostna oziroma poklicna skupina prejela drugačne živilske nakaznice oziroma različne vrste in količine živil. Živilske nakaznice so prejeli samo tisti, ki sami niso pridelali dovolj hrane. Kmetje so prejeli nakaznice samo za tiste izdelke, ki jih sami niso pridelali, oziroma samo za tisti čas, za katerega jim je pridelkov in prirejene živine za zakol zmanjkalo. V mlinih so posameznemu kmetu smeli zmleti samo toliko žita, da je njegova družina dobila enako količino moke, kot bi jo dobila na živilske nakaznice. To so strogo nadzorovali s posebnimi "mlevskimi kartami". Kmečka družina je smela vsako leto s posebnim dovoljenjem zaklati samo takega prašiča, da je dal toliko mesa in masti, kolikor tega bi dobila njegova družina na nakaznice; če pa je bil prašič manjši, je v zadnjih mesecih leta njegov lastnik prejel nakaznice tudi za nakup mesa in masti.³⁰ Jeseni 1941 je prejelo v radovljiškem okrožju živilske nakaznice 41.453 oseb, samo pa se je oskrbovalo 6660 članov kmečkih družin.³¹ Zaradi upoštevanja tako različnih potrošnikov in okoliščin je prehranjevalni urad 6. novembra 1941 izdajal 15 vrst živilskih nakaznic,³² v 34. delitveni periodi 19 in tik pred koncem vojne 25 vrst.

Količine živil na nakaznice so se močno zmanjšale 20. novembra 1942,³³ proti koncu vojne pa še bolj. V prvih mesecih po uvedbi živilskih nakaznic zaradi zamenjave 20 dinarjev za 1 marko in brezposelnosti nekatere družine niso mogle kupiti niti vseh živil na nakaznice.³⁴ V kasnejših letih pa je za porabnike, ki so z nakupom odlašali, neredko zmanjkalo blaga. Zato so bile pred trgovinami, mesnicami in pekarnami pogosto dolge vrste čakajočih kupcev.

²⁸ Prav tam.

²⁹ ARS II, DsR, f. 1057, poročilo o graditvi uprave v radovljiškem okrožju.

³⁰ ARS II, DsR, f. 1099/IV, navodila prehranjevalnega urada v Radovljici.

³¹ ARS II, DsR, f. 1057, poročilo o graditvi uprave v radovljiškem okrožju.

³² ARS II, DsR, f. 1057, navodila prehranjevalnega urada v Radovljici.

³³ ARS II, DsR, f. 1029a, okrožnica prehranjevalnega urada v Radovljici 20. 11. 1942.

³⁴ ARS II, fond Kärntner Volksbund, f. 1087, prepis poročila vodje KVB 29. 8. 1941.

Živilske nakaznice so bile razdeljene na številne majhne odrezke z navedbo manjših količin tudi zato, da so ljudje na potovanjih mogli dobiti hrano v gostiščih, ki jim je prehranjevalni urad dodeljeval še majhne dodatke. Dne 9. junija 1941 so prepovedali prodajo mesa in mesnih jedi ob torkih in petkih, ob mesnih dneh pa gostinci niso smeli pripravljati močnatih jedi.³⁵ Nemški nameščenci so med potovanji prejeli posebne potovalne nakaznice, veljavne brez časovne omejitve po vsej Nemčiji.

Ločeno je potekalo oskrbovanje okupacijskih enot. Ker pa so tudi te nabavljale hitro pokvarljiva živila v krajih, kjer so bile nastanjene, so partizanski obveščevalci po nabavljenih količinah ugotavljali, koliko mož ima posamezna enota. Na pohodih proti partizanom, predvsem pa ob hišnih preiskavah in aretacijah ter izgonih družin, so nemški vojaki in policisti samovoljno jemali živež. Ob izgonih družin bi moral sodelovati zastopnik prehranjevalnega urada A, da bi živež zasegel, vendar so o tem ohranjeni podatki samo ob izgonu 14 družin v Bohinju 16. junija 1943,³⁶ sicer pa so akcijske enote take domačije izropale in neredko tudi požgale, da jim kraje ni bilo mogoče dokazati. Zato je general SS Erwin Rösener 27. julija 1942 ukazal, da mora akcijska enota pred požigom odgnati iz poslopij vsaj živino in odpeljati stroje.³⁷

Nakaznice za nakup drugega blaga za osebno porabo, predvsem obleke, perila in čevljev so uvedli 1. julija 1941. Taka nakaznica je vsebovala določeno število točk in poseben odrezek za nakup ali obleke, plašča, perila ali čevljev. Tako je mogel potrošnik kupiti tisto, kar je najbolj potreboval in sicer ali 1 obleko ali več kosov perila. Do konca septembra 1941 je bilo v okrožju izdanih 22.000 nakazil za nakup tekstila in čevljev ter 1245 nakazil za nakup koles in izdelkov iz gume; ob razdeljevanju teh nakaznic so opozarjali, naj jih razdelijo tistim, ki si jih pred vojno zaradi socialnih razmer niso mogli kupiti.³⁸ Leta 1942 so v okrožju izdali 52.387 nakaznic za nakup tekstila s 26,384.400 točkami in 49.500 nakazil za nakup čevljev, ki pa jih je najbolj primanjkovalo, zato mnogi otroci pozimi niso mogli prihajati v šolo.³⁹ Uvedli so zaporo za prodajo metrskega blaga, saj je tekstila že tako primanjkovalo, da je ljudem ostalo 583.165 točk, ki jih niso mogli porabiti.⁴⁰

Od septembra 1941 je bilo tudi milo mogoče kupiti samo na nakaznice. Sredi novembra 1941 so po velikem pomanjkanju tobaka uvedli tobačne karte za moške od 18. leta starosti in ženske stare nad 25 let.⁴¹ Prijavili so se tudi številni nekadilci, ki so tobak odstopali sorodnikom ali prijateljem. Zato so morali na Gorenjskem izdati 37.208 kart za moške in 21.546 tobačnih kart za ženske.⁴² 1. aprila 1942 so uvedli nakaznice za nabavo kuriva, s katerim so oskrbovali 8025 gospodinjstev in 593 podjetij; potrošnik je mogel kupiti na nakaznico letno 490 kg premoga. Po 2 do 4 litra petroleja za razsvetljavo so dobivali na nakaznice v tistih

³⁵ ARS II, DsR, f. 1029a, okrožnica preskrbovalnega urada 9. 6. 1941.

³⁶ ARS II, DsR, f. 1083/II/1, poročilo prehranjevalnega urada A v Radovljici 16. 6. 1943; f. 1083/II/1.

³⁷ ARS II, DsR, f. 17, ukaz generala SS Erwina Rösenerja 27. 7. 1942.

³⁸ ARS II, DsR, f. 1054/I, poročilo o graditvi uprave, 1. 5. 1941.

³⁹ ARS II, DsR, f. 1049/II/3, poročilo jeseniškega župana 19. 3. 1942.

⁴⁰ ARS II, DsR, f. 1054/I, poročilo o graditvi uprave, 1. 5. 1941.

⁴¹ ARS II, DsR, f. 1057/V/1, navodilo Deželnega svetnika v Radovljici 26. 7. 1944.

⁴² ARS II, DsR, f. 1057/IV/3, poročilo o gospodarski dejavnosti Deželnega svetnika v Radovljici.

krajih, kamor še ni bila napeljana elektrika, in vendar so ga pozimi 1942/43 mesečno prodali 8500 litrov,⁴³ kar kaže, da številna naselja v hribih še niso bila elektrificirana. S 1. julijem 1941 je okrožni gospodarski oddelek začel izdajati obrtnikom nakazila za nakup surovin, ki so jih potrebovali pri opravljanju svoje obrti.

Spreminjanje načrta o izgonu prebivalstva in naraščanje upora

Po poročilih okupatorja so sprva najbolje živeli kmetje, ki so mogli del svojih pridelkov prikriti, češ da je bila letina slaba, in jih nato dobro zamenjati ali drago prodati. Nezadovoljni s plačami so bili jeseniški kovinarji, uradniki pa so že stradali.⁴⁴ Vendar so tudi kmetje kmalu spoznali, kakšno usodo jim je namenil okupator, saj je po prvotnih načrtih hotel izgnati več kot polovico Gorenjcev na Hrvaško in v Srbijo. Izganjati so jih začeli 1. julija 1941, od 6. do 10. julija pa so jih iz Šentvida nad Ljubljano odpeljali v Srbijo. Med 2300 izgnanci z Gorenjske jih je bilo iz radovljiškega okraja najmanj 622, od tega 92 družin z 226 člani z Jesenic, med njimi 32 uradnikov jeseniške železarne, z Bleda pa 15 družin.⁴⁵ Svoje nadaljnje načrte izгона Gorenjcev je okupator spreminjal in postopno zmanjševal število ljudi, ki naj bi jih izgnali. Sredi septembra je izgon iz severnega dela Gorenjske že opustil, da ne bi prišlo do gospodarskih motenj. Državni vodja SS in državni komisar za utrditev nemštva Heinrich Himmler je 18. avgusta 1941 načrt za nadaljnji izgon Gorenjcev odložil do konca vojne.⁴⁶

Pred aretacijo in izgonom so se številni Gorenjci umaknili na ozemlje pod italijansko zasedbo. Njihovega bega jim okupacijski organi niso preprečevali, ker so hoteli njihovo imetje razlastiti in na njihove domove naseliti nemške družine. Do novembra 1941 je bilo samo v radovljiškem okrožju razlaščeno in zaplenjeno imetje najmanj 414 izgnancev in beguncev ter oseb, ki so imele stalno bivališče zunaj nemškega zasedenega ozemlja. Med razlaščenimi je bilo tudi 39 učiteljev in 16 duhovnikov.⁴⁷ Zaplenjeno premoženje je pripadlo državnemu komisarju za utrditev nemštva z namenom, da ga dodeli priseljenim nemškim družinam, ki pa ga niso smele prodati.⁴⁸

Pred okupatorjevim nasiljem Gorenjci niso samo bežali, marveč so se najodločnejši začeli okupatorju tudi upirati. Že maja so se nekateri pred aretacijo prikriili, po 22. juniju so se začeli komunisti zbirati v oborožene skupine, ki so se jim v začetku julija pridružili nekateri drugi narodnjaki, ki so se izognili izgonu v Srbijo, konec julija pa so vojni komiteji ustanovili prvi dve partizanski četi in nato Cankarjev bataljon. Njegovi borci so uničili most v Mostah pri Žirovnici in pri Kranjski Gori ter razstrelili vodno cev za elektrarno v Zasipu ter se spopadli z okupatorjevimi oddelki na Mežakli in Jelovici. Okupator je moral nekatere pomembnejše gospodarske obrate zastražiti.⁴⁹ Ko je okupator spoznal, da partizane

⁴³ Prav tam; ARS II, DsR, f. 1022/IV, okrožnica prehranjevalnega urada 1. 10. 1942.

⁴⁴ ARS II, DsR, f. 1049/III/3, poročilo orožniške postaje Radovljica.

⁴⁵ ARS II, KUZOP, f. 906a/IV/1 in f. 45, mapa 157, sezname izgnancev iz radovljiškega okraja.

⁴⁶ Tone Ferenc: *Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941-1945*. Maribor 1969, str. 246, 247, 274-281.

⁴⁷ ARS II, DsR, f. 1084/III/1, razlastitvene odločbe.

⁴⁸ ARS II, DsR, f. 27/VI/148, prepis navodila koroškega v.d. gauleiterja 4. 8. 1941.

⁴⁹ ARS II, DsR, f. 1054/I, poročilo o graditvi uprave od 1. 5. 1941.

podpira precejšen del prebivalstva, oziroma da vsaj z njihovim bojem soglaša, je zagrozil, da bo razen podpornikov partizanov izgnal in razlastil tudi tiste, ki bi karkoli zvedeli o partizanih, pa ga o tem ne bi takoj obvestili; 5. decembra je z Dobrave in Mišač izgnal 41 družin.⁵⁰ Napovedi, da namerava okupator tako kot v Posavju in Obsotelju izgnati tudi Gorenjce iz obmejnega pasu, so sredi decembra 1941 sprožile razen na Jesenicah upor tudi na Dovjem in okolici, kjer so uporniki

razorožili nemške orožnike, in v naseljih med Bledom in Bohinjem; okupator je z močnimi enotami preprečil izgon svojih posadk iz alpskih dolin, partizanskih enot pa ni uspel uničiti.

Da bi preprečil razširitev vstaje, je moral novi šef civilne uprave in koroški gaulajter dr. Friedrich Rainer februarja 1942 objaviti, da evakuacij mirnega prebivalstva več ne bo, dal pa je izgnati družine partizanov ter postreljenih talcev in zaplenil njihovo posest. Okupacijske enote so požgale številne gorske kočice in senike, da ne bi mogli partizani v njih najti zatočišča. Na Bled in v turistične kraje v gornjesavski dolini je okupator naselil 820 ljubljanskih Nemcev,⁵¹ medtem ko je moral naseljevanje nemških družin iz Besarabije v trikotju med Bledom, Jesenicami in Radovljico zaradi odpora prebivalstva in partizanskih groženj zaustaviti.⁵² Nadaljnjemu izganjanju na tuje in naseljevanju Nemcev so najbolj odločno nasprotovali gorenjski kmetje, ki so bili trdno navezani na svojo zemljo, zato so našle partizanske enote prav med njimi veliko oporo.

Kmetijstvo

S kmetijstvom in gozdarstvom se je pred vključitvijo Tržiča in okolice v radovljiško okrožje pečalo 75% prebivalcev, v trgovini, varnosti in prometu je bilo zaposlenih 10%, v industriji in gradnjah 7%, v zdravstvu in uslužnostnih dejavnostih 6% in v javnih službah 2%. Med 3922 posestvi je bilo 950 manjših od 2 ha, 776 je imelo od 2 do 5 ha, 1644 od 5 do 10 ha, 522 od 20 do 100 ha in 30 posestev nad 100 ha zemljišča. Kmetijske uporabne površine je bilo 39.670 ha, od tega njiv samo 4600 ha, sadovnjakov in vrtov 5800 ha, travnikov 10.836 ha in 18.431 ha pašnikov. Gozdovi so pokrivali 48.283 ha, drugih površin pa je bilo 18.596 ha. Ozimno rž so sejali na 497 ha, jaro pa na 216 ha, ozimno pšenico na 468 ha in jaro na 23 ha, ozimni ječmen na 180 ha, jari na 254 ha, koruzo na 413 ha, oves na 297 ha, proso na 69 ha, ajdo na 11 ha, grah in fižol na 12 ha, živinsko peso na 123 ha in repo na 16 ha. Na hektar so pridelali 6 do 7 stotov rži, 7 do 9 stotov pšenice, 7 do 8 stotov ječmena, 11 stotov ovs, 9 stotov ajde in 8 stotov prosa. Krompir so pridelovali na 950 ha. Konj so našteali 1583, govedi 11.000, svinj 6000, ovac 3300, koz 1023 ter 21.803 perutnine. Gozdovi so pokrivali 49% zemljišč in sicer 30% listavci in 70% iglavci. Polovico gozdov so imeli kmetje. Med 3553 lastniki gozdov, jih je imelo 2400 manj kot 5 ha (skupaj 5878 ha), 625 lastnikov 5 do 10 ha (skupaj 4855 ha), 470 lastnikov 10 do 50 ha (skupaj 10.920 ha), 31 lastnikov 50 do 100 ha (skupaj 2160 ha), 21 lastnikov 100 do 300 ha (skupaj 2987 ha), 2 lastnika od 300 do 500 ha (skupaj 639 ha), 2 lastnika od 500 do 1000 ha

---

⁵⁰ ARS II, DsR, f. 26/I, poročilo orožniške postaje Podnart 3. 2. 1942.

⁵¹ ARS II, DsR, f. 1049/II/3, poročilo orožniškega okrožja Radovljica 3. 3. 1942.

⁵² ARS II, DsR, f. 1083/II/5, sporočilo Mayer-Kaibitscha 25. 5. 1943.

(skupaj 2160 ha), 3 lastniki od 1000 do 2000 ha (skupaj 4340 ha) in 1 lastnik 17.151 ha. V polovici gozdov so bili sestoji stari do 40 let, 30% je bilo starih 40 do 80 let in 20% nad 80 let.⁵³ V večini gospodinjstev so kuhali in ogrevali stanovanja z drvmi.

Gorenjski kmetje so morali zemljo skrbno obdelati, da so mogli prehraniti svoje družine, oddajati predpisane količine pridelkov okupatorju in preskrbovati tudi partizane. Ob razmeroma skromnem poljedelstvu sta bila živinoreja in gozdarstvo pomembni veji kmetijstva. Mnogi kmečki sinovi so se zaposlili v tovarnah, nekateri pa so zaslužili pozimi tudi s prevozom lesa iz državnih gozdov, poleti pa ponekod tudi z oskrbovanjem turistov.

Razdrobljena kmečka posest ni ustrezala oblikovanju velikih nemških vzornih kmetij, na katere naj bi naselili nemške družine ter jih opremili s kmetijskimi stroji. Zaradi manjših možnosti za strojno obdelavo velikih površin v radovljiškem okrožju nemški kmetijski strokovnjaki niso niti preračunali stroškov obdelovanja in možnega hektarskega donosa, kot so to storili v kranjskem in kamniškem okrožju. Vzrok za majhne površine, posejane z žitom, so nemški strokovnjaki iskali v ostrem podnebjju in predvojni prehudi konkurenci žita, pridelanega na Hrvaškem in v Srbiji. Le malo kmetov je uporabljalo umetna gnojila. Na sicer redkih večjih kmetijah so namesto s stroji zemljo obdelovali s slabo plačanimi hlapci in deklami. Kmetije so bile skrbno obdelane in oskrbovane. Ugodnejše razmere so bile za živinorejo, predvsem za vzrejo telet in združno sirarstvo ter poletno pašo v planinah. Poročali so, da so kmečke hiše enostavne, vendar lične in s tipičnim 'koroškim' dvoriščem. Pri njihovi gradnji so uporabili mnogo lesa, v goratem svetu pa so bile mnoge hiše lesene na kamnitih podstavkih.

Okupacijska uprava je kmetom dobavila 50 ton semena, 2500 prašičkov, 150 bikov pincgavske pasme, 236 kobil in nekaj žrebcev. Preskrbo z mesom je začasno zagotovila z rejo 210 pogodbenih pitancev. Za nakup cenenejšega poljedelskega orodja in nabavo strojev so kazali kmetje veliko zanimanje. Naročili so precej plugov, 26 kultivatorjev in 2 stroja za izkopavanje krompirja, v uporabo pa so jim dali dva stroja za sejanje žita.⁵⁴ O tem, da bi maksimirane cene preprečevale večjo produktivnost, ni podatkov, pač pa je občinski komisar v Mengšu poročal, da kmetje ne vozijo več živine na tamkajšnji trg, odkar so jih orožniki prisilili, da so jo prodali po maksimiranih cenah.⁵⁵ Gospodarski položaj kmetov se je poslabšal že leta 1942, še bolj pa leta 1943, ko so nemški strokovnjaki s pomočjo imenovanih kmečkih zastopnikov natančneje določali hektarski donos in kmetom povečali obvezne dajatve, za delo na kmetijah pa je ostalo le malo moških. Več tisoč Gorenjcev je bilo leta 1942 zaposlenih na Koroškem, na koroških kmetijah pa je bilo 1165 fantov in deklet na prostovoljnem delu.⁵⁶

Obrt

---

⁵³ Poročilo komisije urada državnega komisarja za utrjevanje nemštva poleti 1941 o pregledu okrajev na zasedenem slovenskem ozemlju, fotokopija pri T. Ferencu.

⁵⁴ ARS II, f. 1054/I, poročilo o graditvi uprave, 1. 5. 1941;

⁵⁵ ARS II, fond Deželni svetnik v Kamniku, f. 836/I/3, poročilo občinskega komisarja v Mengšu 6. 12. 1942.

⁵⁶ ARS II, DsR, f. 1059/V/1; Število prijavljenih za delo na Koroškem.

V upravni enoti Südkärnten je bilo konec leta 1941 3583 obrtnih obratov, med katere je bilo všteti tudi 279 žag, pa tudi mlini in izvoščki ter 15 blejskih čolnarjev. Mojstri so imeli zaposlenih 3460 obrtniških pomočnikov in 1775 vajencev.⁵⁷ Med obrtniki je bilo v radovljiškem okrožju 107 čevljarjev, 90 krojačev, 38 pekov, 45 kovačev, 35 frizerjev, pa tudi 78 zasebnih uradnikov. Med 773 obrtnimi obrati je bilo 398 lastnikov pravih rokodelcev,⁵⁸ več kot polovica pa jih je že uporabljala tudi stroje. Mojstri so zaračunali za opravljeno delovno uro povprečno 3,5 dinarja, za pomočniško pa 2,5 do 2,75 dinarja. Zaradi prenavljanja stavb in njihove opreme so imeli v prvem letu po tuji zasedbi največ naročil mizarji.

Volksdeutscherji so predlagali, da bi nekaterim slovenskim narodnjakom odvzeli obrtna dovoljenja.⁵⁹ Na njihov predlog so okrožni politični komisarji z zaupno okrožnico zahtevali od občinskih podatke o tem, katerih tvrdk ne kaže obnavljati. Naročili so, naj predlagajo ukinitve tistih obratov, katerih lastniki so Nemcem sovražni oziroma jih vodijo premalo usposobljeni mojstri, ali pa so ti vdani pijachi, asocialni in ne upoštevajo splošnih potreb.⁶⁰ Nekaj obratov so ukiniteli in sredi februarja 1942 poročali, da je v okrožju obrtnikov dovolj, konec leta pa obveščali, da obrtnikom že hudo primanjkuje surovin.⁶¹

Industrijski obrati

Med približno 38.000 delavci na Južnem Koroškem⁶² je bilo v radovljiškem okrožju okrog 8000 industrijskih delavcev, z njihovimi družinskimi člani pa 14.054 oseb.⁶³ Število zaposlenih žensk je v okrožju med okupacijo poraslo na 3500.⁶⁴ Po odobritvi nemškega okupatorja so 11. junija 1941 v jeseniški železarni spet prižgali plavž I, medtem ko so plavž II med vojno opustili. Medtem ko je izdelalo leta 1940 5059 zaposlenih 146.863 tone železa in 105.110 ton opreme, je leta 1941 4260 delovnih moči pridelalo 86.045 ton železa in 45.330 ton opreme, saj je 13. maja delalo v tovarni samo še 1728 ali 40% pred vojno zaposlenih. Dobava železove rude iz Bosne se je močno zmanjšala, zato so jo uvažali iz Hüttenberga in Eisenerza, koks pa s Češke in Šlezije, glede dodatne dobave električne energije pa je ostalo samo pri načrtih. Leta 1942 je 4127 zaposlenih proizvedlo 126.528 ton železa in 74.540 ton opreme in leta 1943 poraslo na 132.746 ton železa in 99.935 ton opreme, leta 1944 pa se je zaradi odhajanja delavcev v partizane in številnih prekinitev dela ob zračnih alarmih proizvodnja zmanjšala na 87.255 ton železa in 83.659 ton opreme, nato pa je do 16. aprila 1945, ko so ugasnili visoko peč, 3428 zaposlenih izdelalo 10.919 ton železa in 10.933 ton opreme. Po nepopolnih podatkih se je od 1. januarja 1941 do 1. marca 1945 v železarni na novo zaposlilo 3939 delovnih moči, med njimi večje število nekvalificiranih, odšlo pa jih je 5418, od tega v nemško vojsko 372, v NOV in POS

⁵⁷ ARS II, fond Wehrmannschaft KVB, f. 358/IV, poročilo vodje Wehrmannschafta KVB, nedat.

⁵⁸ ARS II, DsR, f. 1054/1, poročilo o graditvi uprave, 1. 5. 1941.

⁵⁹ ARS II, KUZOP, f. 923/I/1, elaborat Zasedba Koroške in Kranjske.

⁶⁰ ARS II, fond Deželni svetnik Kranj, f. 1001/d/III, Strogo zaupni dopis političnega komisarja v Kranju 18. 6. 1941.

⁶¹ ARS II, f. 39/136, poročilo orožniške postaje v Škofji Loki 21. 10. 1942.

⁶² ARS II, DsR, f. 1056/II/3 in 1060/II/3, dopis deželnega svetnika v Radovljici 27. 3. 1942.

⁶³ ARS II, DsR, f. 1056/II/3, število zaposlenih v industriji ter njihovih družinskih članov.

⁶⁴ ARS II, Fond DAF, f. 1085/I/1, poročilo Nemške delavske fronte 28. 6. 1943.

1661, 1136 pa so jih partizani mobilizirali. Delovni teden je trajal 60 ur, za ženske in mladoletnike pa 52, prejeli pa so 43% nižje plače kot moški. V jeseniški železarni in tudi v drugih industrijskih podjetjih je okrožni vodja NSDAP prek Deutsche Arbeitsfront usmerjal delavske zaupnike, ki naj bi skrbeli za socialne pravice delavcev in propagirali nacizem, za kar so jih usposabljali v posebnih tečajih. Kljub številni obratni straži so redno delo večkrat prekinjale razstrelitve za proizvodnjo ključnih naprav.⁶⁵

Proizvodnjo v tovarni verig v Lescah je okupator preusmeril v izdelavo plošč za zaščito tankov. Tudi tovarna Plamen v Kropi je morala izdelovati blago po naročilu nemškega oborožitvenega poveljstva,⁶⁶ zato so jo partizani 10. avgusta 1942 precej poškodovali, nato pa so v tovarni izdelali precej blaga tudi za potrebe enot NOV in POS. V bombažni predilnici in tkalnici v Tržiču, v kateri so pred vojno izdelali letno 9 milijonov dolžinskih metrov blaga, je bilo po tuji zasedbi 61% izdelanega blaga namenjenega za obleke in perilo nemških vojakov. Ko je zmanjkalo zalog bombaža, so začeli izdelovati umetna vlakna, leta 1943 pa se je proizvodnja zmanjšala na četrtnino. Za okupacijske razmere je bila izredno drzna stavka 25. junija 1941, ki jo je nemška policija po 2 urah zadušila z aretacijami organizatorjev.⁶⁷ Manjši tekstilni obrati so bili še v Zapužah, Radovljici, Lescah in na Bledu. Dokler partizani niso preprečili sekanje lesa in požgali nekaj žag in tovarnjakov, je delovalo v okrožju še nekaj lesnoindustrijskih obratov, ki so pripravljali les predvsem za graditev vojaških barak.

Trgovina

Med 1983 trgovskimi obrati v upravni enoti Südkärnten, v katerih je bilo poleg lastnikov zaposlenih še 1205 najetih delovnih moči,⁶⁸ je bilo v radovljiškem okrožju 398 trgovin, od tega 215 z mešanim blagom in 13 konzumov ter kmečkih nabavno prodajnih zadrug s 4 podružnicami, ki so jih Nemci sprva nameravali opustiti, nato pa so jih zaradi potreb prebivalstva podržavili, 157 trafik in 34 krošnjarjev. Ker je bila nabava blaga iz Ljubljane prekinjena, je prišlo nekaj nemških trgovcev, ki so začeli dobavljati kot posredniki blago iz Nemčije.⁶⁹ Ker so partizani jemali hrano v trgovinah, zlasti pa v razlaščenih konzumih, je poveljnik policije sredi leta 1942 ukazal zapreti vse partizanom dostopne trgovine, druge pa zastražiti.⁷⁰ Nekatere trgovine so začasno spet odprli novembra 1942, ko so ustanovili 7 podružnic orožniških postaj, ki naj bi jim iz domačinov ustanovljene deželne straže pomagale preprečevati partizanom dostope v naselja. Ko pa so spomladi 1943 podružnice orožniških postaj zaradi nevarnosti partizanskih napadov ukinili, so opustili tudi številne trgovine na podeželju in 17. maja zaprli tudi 23 trafik.⁷¹

⁶⁵ I. Mohorič, *Dva tisoč let železarstva na Gorenjskem*, II, str. 414-437.

⁶⁶ ARS II, fond Deželni svetnik v Radovljici, f. 1054/I, sporočilo občinskega komisarja v Kropi 25. 8. 1942.

⁶⁷ Ivan Mohorič: *Zgodovina obrti in industrije v Tržiču. 2, Bombažna predilnica in tkalnica v Tržiču*, str. 284-295.

⁶⁸ ARS II, fond Wehrmannschaft KVB, f. 358/IV, poročilo vodje Wehrmannschafta KVB konec l. 1941.

⁶⁹ ARS II, KUZOP, f. 923/I, elaborat Zasedba Koroške in Kranjske.

⁷⁰ ARS II, DsR, f. 27/V/2, navodilo deželnega svetnika v Radovljici 2. 8. 1942.

⁷¹ ARS II, DsR, f. 1077/IV/1, sporočilo okrožnega vodje NSDAP, nedat.

Gostinstvo in turizem

Okupacija je med vsemi gospodarskimi panogami v radovljiškem okrožju najhuje prizadela gostinstvo in turizem. Nemški okupacijski organi so ocenjevali, da so med vsemi okrožji na zasedenem slovenskem ozemlju za razvoj turizma največje možnosti prav v radovljiškem okrožju, ki pa jih zaradi vojnih razmer, pomanjkanja investicij in premajhne zavzetosti prebivalstva ni bilo mogoče izkoristiti, zato sta gostinstvo, predvsem pa turizem močno nazadovala.

Med 960 gostišči z 2870 zaposlenimi na Gorenjskem⁷² in 4550 posteljami za turiste je bilo v radovljiškem okrožju 271 gostišč s 3454 posteljami. Od tega je bilo 32 hotelov, 7 kavarn, 20 pensionov, 42 večjih in 156 podeželskih gostiln, 2 plininski koči, 4 šanki in 8 bifejev oziroma na vsakih 210 prebivalcev eno gostišče.⁷³

Predvojno središče tujkega prometa je bilo na Bledu, kjer je bilo v hotelih in gostiščih 1420 turističnih postelj in pri zasebnikih še 1600. V letih 1939/1940 so na Bledu prenočili 24.347 tujcev, od teh kar polovico Nemcev. Z okupacijo je bil zadan blejskemu turizmu hud udarec z nastanitvijo uradov šefa civilne uprave in številnih okupacijskih enot ter vojaškega štaba Süd, pa tudi z določitvijo maksimalnih cen, kakršne so veljale v Nemčiji, čeprav je bilo mogoče z njimi pokrivati komaj režijske stroške, ničesar pa ni ostalo za vzdrževanje in prenovo gostišč. Februarja 1942 sta vojska in policija zasedali okrog 800 ležišč.⁷⁴ Od 670 nameščencev in uradnikov na Gorenjskem jih je januarja 1942 prebivalo 318 v gostiščih prenočitvenih dejavnosti radovljiškega okrožja, v kranjskih 228 in v kamniških 124.⁷⁵ Z nekaterimi nemškimi nameščenci so prišle tudi njihove družine. Turistične sezone v letu 1942 ni bilo, ker je za turiste ostala komaj tretjina postelj, Bled pa ni bil dovolj oskrbovan z živili.⁷⁶ Tudi v začetku sezone leta 1943 je bilo od 1113 prostih postelj s turisti zasedenih le 494.⁷⁷

V Bohinjski Bistrici so imeli 204 turistične postelje, v Bohinju 344, na Dovjem in v Mojstrani 81 in v Trziču 40 hotelskih postelj.⁷⁸ V Kranjski Gori je bilo v 210 sobah za turiste 372 postelj, v Ratečah pa v 112 sobah 227 postelj.⁷⁹

Zaradi uvedbe izrednih razmer so morala vsa gostišča 2. julija 1942 prijaviti zalogo živil, nato pa so bile zaprta do 27. septembra 1942, obratovati pa so smela samo tista, v katerih so bili nastanjeni oziroma so se hranili Nemci. Za nazadovanje turizma so okupacijski organi razen vojnih razmer dolžili partizane, ki so že leta 1941 preprečevali izkoriščanje 24 gostišč,⁸⁰ pa tudi to, da gostinci niso imeli dovolj posluha za podaljšanje poletne sezone. Skoraj neizkoriščeni so bili turistični objekti pozimi. Odgovorni za gostinstvo in turizem so svetovali, naj bi naravo čim manj okrnili v Bohinju, kjer naj bi zgradili samo nekaj hotelov in žičnico na Komno in Vogel. Predlagali so, naj bi postal zahodni del Gorenjske

⁷² ARS II, fond Wehrmannschaft KVB, f. 358/IV, oročilo vodje Wehrmannschafta KVB konec l. 1941.

⁷³ ARS II, DsR, f. 1081/e/IV/7 in 8; Gostinstvo.

⁷⁴ ARS II, DsR, f. 1081/IV/8, poročilo o številu turističnih sob, postelj in prenočitev; DsR, f. 1081/IV/6, poročilo župana občine Bled 28. 2. 1942 in 1. 3. 1942.

⁷⁵ ARS II, DsR, f. 1081/IV/8, poročilo o številu prostih sob in postelj januarja 1942.

⁷⁶ ARS II, DsR, f. 1081/IV/6, poročilo župana občine Bled 4. 9. 1942.

⁷⁷ ARS II, DsR, f. 1081/IV/6, dopis deželnega svetnika v Radovljici 9. 7. 1943.

⁷⁸ ARS II, DsR, f. 1081/IV/7, poročilo o številu sob in postelj za nočitve v januarju 1942.

⁷⁹ ARS II, DsR, f. 1081/IV/4, seznam prostih sob in postelj na Gorenjskem.

⁸⁰ ARS II, DsR, f. 37/I, dopis državnega namestnika za Koroško 30. 5. 1942.

ново nemško turistično središče, na katerem bi se razcvetela tudi obrt in druge dejavnosti, zato naj bi prebivalstvo podprlo razvoj turizma, ki mu bo prinesel gospodarsko korist.⁸¹

Prenavljanje in širjenje cestnega omrežja

Okupacijski organi so ocenjevali, da je treba za razvoj turizma in seveda tudi vseh drugih gospodarskih vej modernizirati cestno omrežje. Zato so po obnovi razstreljenih mostov in predorov zaposlili delavce pri prenavljanju državnih in krajevnih cest, z dodelitvijo namenskih sredstev občinam pa spodbudili prenovo poti med naselji. Z gradnjo občinskih cest so omogočili avtomobilom dostop v nekatere kraje, ki so bili prej s svetom povezani samo s konjsko vprego. Prenova in razširitev cestnega omrežja, na katerem bi bilo mogoče prevoze s konji postopno nadomestiti z motornimi vozili, sta bili poleg zagotovljene preskrbe prebivalstva in z njo povezanim pospeševanjem kmetijstva v radovljiškem okrožju najpomembnejša gospodarska dejavnost okupatorja. Obenem je s tem zaposlil brezposelne industrijske in obrtne delavce ter odvečne delovne moči s podeželja. Prenova starih in gradnja novih cest je imela tudi precejšen propagandni učinek, saj je napovedovala, da prinaša okupator razen vojne in njenih tegob ter močnega porasta upravne birokracije tudi delo in tehnični napredek.

Okupator je našel v radovljiškem okrožju, razen betonske ceste Lesce - Bled, 125 km ozkih in močno ovinkastih makadamskih cest s hudimi klanci (od tega 67 km krajevnih), ki so bile kaj malo ustrezne za avtomobilski promet. K modernizaciji cestnega omrežja je pritegnil organizacijo TODT in začel najprej prenavljati državno cesto med Podbrezjami in Podkorenem. Po utrditvi zasilnih mostov so gradbena podjetja uredila cestni odsek med Mošnjami in Žirovnico ter pri tem 'preložila' 5,5 km ceste Lesce - Žirovnica, kjer je 350 delavcev v 173.000 delovnih urah brez sodobnih gradbenih strojev opravilo 38.000 m³ zemeljskih del. S 560 delavci so v 300.000 delovnih urah zgradili 3 mostove v skupni dolžini 110 m, izpeljali ovinke in prenovili cestno oblogo na 36 km dolgi cesti med Mostami in Podkorenem ter ob tem razširili in asfaltirali cesto skozi Jesenice. 60 delavcev je speljalo dovozno cesto iz Rateč do planiške skakalnice. Na cesti med Tržičem in Ljubeljem so zgradili 4 mostove in izravnali nekaj serpentin. Med projektiranjem ceste med Podbrezjami in Tržičem so zgradili taborišče za delavce, jeseni 1941 pa na 4,7 km dolgem cestnem odseku zaposlili 850 delavcev.⁸²

Prenova in razširitev cestnega prometa je takrat potekala tudi drugod po Gorenjskem. Vodja Wehrmannschafta KVB se je konec leta 1941 v posebnem poročilu pohvalil, da je 6000 delavcev zgradilo na Gorenjskem 45 mostov v skupni dolžini 1500 m in 250.000 m² cestišč.⁸³

Prenova in razširitev cestnega omrežja je razen prevozov tovorov olajšala tudi osebni cestni promet, ki pa je ostal še skromen, ker je razen avtobusov primanjkovalo tudi bencina. Iz Kranja je na 13 linijah (smereh) vozilo potnike 18 vozil, med katerimi je bila večina državnih. Drugod pa so se ljudje še vedno največ vozili

⁸¹ ARS II, DsR, f. 1054/I, poročilo o graditvi uprave, 1. 5. 1941 str. 38.

⁸² Prav tam.

⁸³ ARS II, fond Wehrmannschaft KVB, f. 358/IV, poročilo vodje Wehrmannschafta KVB konec leta 1941.

z vlakom, z železniških postaj pa hodili peš tudi v oddaljene kraje. Prevoz po železnici so partizani vse bolj ovirali. Že leta 1942 je bilo na gorenjskih železniških progah 51 sabotaj in diverzij.⁸⁴

Leta 1943 se je zaradi pomanjkanja denarja in delavcev širjenje cestnega omrežja v radovljiškem okrožju omejilo na gradnjo ceste Kropa - Jamnik, začeli pa so tudi prenavljati cesto iz Tržiča na Ljubelj in s prisilnim delom zapornikov iz koncentracijskega taborišča Mauthausen in Begunj tudi ljubeljski predor;⁸⁵ zgrajen je bil šele spomladi 1945 in je olajšal beg okupacijskim enotam in oddelkom v Slovensko narodno vojsko preimenovanih domobranskih enot. Promet po cestah je bil zaradi pogostih partizanskih napadov na okupatorjeva vozila nevaren, zato so ta imela oboroženo spremstvo, lastniki zemljišč ob cestah pa so morali v 50 do 100 metrskem pasu na obeh straneh ceste posekati gozd, da bi se tam ne mogle prikriti partizanske zasede. Okupacijski organi so nekoliko razširili tudi telefonsko omrežje.

Usihanje gospodarske preнове spomladi leta 1943

Gospodarstvo radovljiškega okrožja so do leta 1943 usmerjali okupacijski organi, nato pa so njegovo dejavnost vse bolj omejevale enote NOV in POS, na osvobojenem ozemlju pa so v gospodarstvo posegali odbori OF in ponekod izvoljeni narodnoosvobodilni odbori. Temeljna značilnost okupatorjevega usmerjanja sta bila kljub zasebni lastnini in zaplembi imetja številnih izgnancev, beguncev in v Nemčijo preseljenih partizanskih družin načrtnost in korporativnost v korist nemške skupnosti, kar pa so partizani ovirali in preprečevali. Okupator je nadaljeval pre novo in razširitev bolnišnice na Jesenicah, dogradil pred vojno začeti šoli na Koroški Beli in v Poljčah, zgradil igrišče golfa in garaže na Bledu ter prenovil gostišče na blejskem gradu, v Radovljici pa zgradil hiše za nemško uradništvo na proštijemskem zemljišču in novo naselje poimenoval Neue Heimat.⁸⁶ Kljub velikim načrtom nadaljnega prenavljanja in novih gradenj upravnih, zdravstvenih, kulturnih in stanovanjskih zgradb ter športnih objektov je leta 1943 zamišljena prenova radovljiškega okrožja zastala, saj je 31. marca 1943 ostalo na gradbiščih samo še 350 delavcev.⁸⁷ Zmanjkalo je finančnih sredstev, delavcev in gradbenega materiala.

O gospodarski dejavnosti v zadnjih dveh letih okupacije je razen o obveznih oddajah kmetov in zagotovljeni preskrbi prebivalstva v ohranjenem gradivu okupacijskih organov le malo dokumentov. Vsa svoja prizadevanja so morali posvetiti obrambi industrijskih krajev in komunikacij pred napadi enot NOV in POS, ki so jih iz zgornjega dela bohinjske doline in nekaterih drugih krajev leta 1944 že povsem izrinile, zato je okupator tam ukinitel preskrbo prebivalstva. Ljudje so si morali pri preskrbi med seboj sami pomagati. Ker je bila zavezniška pomoč IX. korpusu NOVJ še vedno nezadostna, so si njegove enote nabavljale živež tudi v jugozahodnem delu Gorenjske, zlasti prek Kroke ter v Bohinju, odkoder so odpeljali na Primorsko tudi mnogo živine.

---

⁸⁴ ARS II, DsR, f. 1049/II, poročilo predstojnika železnice na Jesenicah 4. 12. 1942.

⁸⁵ ARS II, DsR, f. 1057/IV/3, poročilo gradbenega urada pri deželnem svetniku v Radovljici 17. 3. 1943; ARS II, fond Tiskovni urad v Radovljici, f. 1086/IV, poročilo o gradnjah v radovljiškem okrožju.

⁸⁶ ARS II, DsR, f. 1057/IV/3, poročilo gradbenega urada deželnega svetnika v Radovljici.

⁸⁷ ARS II, DsR, f. 1053/I, 1054/I in 1082/II/1, načrti za ureditev mestne občine Radovljica in drugih občin; . 1075/I/1, zapisnik posveta gradbenega urada 27. 11. 1942.

* * *

Okupacijska uprava je hotela Gorenjsko čimprej ponemčiti in priključiti svoji državi. S tem namenom si je kljub ohranitvi zasebnih obratov močno prizadevala usmerjati in nadzorovati tudi vso gospodarsko dejavnost. Pri tem je morala opustiti svoj prvotni načrt o izgonu polovice prebivalstva in množični naselitvi Nemcev ob spoznanju, da Gorenjci in njihovo gospodarstvo ne 'zaostaja' toliko za nemškim, kot je sprva ocenjevala. Jeseni 1942 je nepokorjene in neponemčene Gorenjce pogojno sprejela v svojo nacistično skupnost s podelitvijo državljanstva na preklic. V prvih dveh letih je obnovila med aprilsko vojno porušene mostove in predore ter ceste nekoliko razširila in modernizirala. Izkoristila je industrijske obrate za oskrbovanje nemške vojske, z nekoliko posodobljenim kmetijstvom in obrtjo je po maksimiranih cenah oskrbovala domače prebivalstvo z najnujnejšimi življenjskimi potrebščinami. Zaradi dirigiranega gospodarjenja, močno povečanega upravnega aparata ter številnih okupacijskih enot, ki so se nastanile v številnih gostiščih, ter zaradi nevarnosti partizanskih napadov je turistična dejavnost skoraj prenehala.

Gospodarska prenova Gorenjske je leta 1943 povsem presahnila zaradi preobrata na svetovnih bojiščih, pomanjkanja finančnih sredstev, gradbenega materiala in delovnih moči kot tudi zaradi narodnoosvobodilnega boja enot NOV in POS, ki so močno porasle zaradi organiziranega odpora prebivalstva proti okupatorjevemu nasilju, nacionalnemu zatiranju in gospodarskemu izkoriščanju ter mobilizacije Gorenjcev v nemško vojsko.

 Ivan Križnar

 DIE MERKMALE DER WIRTSCHAFT IM KREIS RADOVLJICA IN DEN ERSTEN ZWEI JAHREN
 DER DEUTSCHEN BESATZUNG

 Zusammenfassung

Die deutschen Besatzer im westlichsten slowenischen Kreis, Radovljica, der sich nach dem Anschluß von Tržič mit Umgebung über 1162 km² erstreckte, und wo 48.923 Menschen in 7.867 Häusern und 12.910 Haushalten lebten, mußten trotz ursprünglich anderen Plänen die natürlichen und wirtschaftlichen Gegebenheiten des Landes berücksichtigen; dabei wurden die Kriegswirtschaft und allmählich auch die deutsche Rechtsordnung eingeführt. Die überwiegend gebirgige Landschaft war in viele kleinere Bauernbesitzer zersplittert (fast 4000 Güter) die sich vor allem mit der Forstwirtschaft, Viehzucht und mit bescheidener Land- und Obstwirtschaft befaßten. Weiters gab es 271 Gasthäuser, 392 kaufmännische und 3583 Handwerksbetriebe, darunter zahlreiche Sägewerke und Mühlen, sowie kleinere Wasserkraftwerke; aus den alten handwerklichen und Manufakturbetrieben entstanden einige größere Industriebetriebe, darunter die Hüttenwerke in Jesenice und in Javornik mit etwa 5000 Beschäftigten, weiters die Baumwollspinnerei und Weberei in Tržič mit 1.163 Beschäftigten und ein Paar weitere Industriebetriebe, die zusammen mit den Fabriken etwa 8.000 Mitarbeiter beschäftigten.

In ihrem Wunsch die besetzten Gebiete so schnell wie möglich zu germanisieren, wollten die Besatzer ursprünglich mehr als eine Hälfte der Bevölkerung aus dem Land verbannen, um dann die kommissierten Güter mit den deutschen Familien zu besiedeln und die verbliebene Bevölkerung mit Zwangsgermanisierung auf den Anschluß an Deutschland zu bereiten. Im Einklang mit diesen Plänen wurde die Produktion im Hüttenwerk Jesenice eingestellt, da die dazu benötigten Erz und Kohle von weither importiert werden mußten. Durch die Vermittlung des Direktors der Krainische Industriegesellschaft wurden jedoch die Verbannungen eingestellt und die Produktion wieder aufgenommen, nachdem 622 Personen Anfang Juni 1941 nach Serbien verbannt worden waren, und nachdem Rassenkommissionen festgestellt hatten, der größte Teil der Bevölkerung würde sich gut für die Germanisierung eignen.

Der Chef der Zivilverwaltung von Südkärnten mit dem Sitz in Bled, die auch für Kreis Radovljica zuständig war, schaffte mit dem 1. Mai 1941 die slowenischen Verwaltungsorgane ab, um einen zahlreichen Besatzungsapparat rund um die Kreis- und Politikommissare aufzustellen. Mit dem 1. Februar 1942 trennte er die Leitung der deutschen politischen Organisationen von der Verwaltung, die von Kreislandräten geleitet wurden. Er legte auch die Arbeitspflicht und die Gehälter, sowie die Inventur der Güter fest, maximierte die Preise und führte am 1. Juni 1941 die Lebensmittelverteilung ausschließlich durch Lebensmittelkarten ein. Im Kreis Radovljica erhielten 41.453 Personen die Lebensmittelkarten; 6600 Mitgliedern der Bauernfamilien versorgten sich jedoch selbst. Nachdem eine Liste der Güter, des Viehs und der Obstbäume aufgestellt worden war, mußten die Bauern bestimmte Mengen der Ernte und einen Teil des Viehs an die Versorgungsorgane abgeben. Industrie- und Handwerksbetriebe konnten Rohstoffe nur durch amtliche Bezugsscheine erwerben; dürften aber ihre Produkte nur verkaufen nach dessen Verteilungsplänen. Es war strengstens verboten Rohstoffe und Konsumgüter teurer als vorgeschrieben zu verkaufen.

Da die am 9. und 10. April 1941 rückziehende jugoslawische Armee einige Brücken und Tunnel gesprengt hatte, mußten die Gebiete, die sich nicht selbst versorgen konnten, mit den über die Straßen transportierten österreichischen und deutschen Waren versorgt werden, bis die Eisenbahnverbindung unter der Mitarbeit der Arbeiter aus den Industriebetrieben am 28. August wiederhergestellt wurde. Danach befaßten sich die Arbeiter mit der Renovierung und Modernisierung der Straßen und Wege zwischen einzelnen Ortschaften, um sie für den PKW Verkehr herzurichten. Nebst der Versorgung der Bevölkerung zählte das zu den größten Leistungen des Verkehrswesens unter der Fremdbesatzung.

Mit den Häftlingen aus Mauthausen begannen die Besatzer 1943 mit dem Bau des Loibltunnels. Die Leistungen der Landwirtschaft blieben jedoch bescheiden, trotz Einführung Neuzüchtungen, landwirtschaftlichen Maschinen und Kunstdünger. In den Ortschaften, in denen sich die Partisanen aufhielten, wurden viele Bauernhöfe niedergebrannt, die Männer erschossen oder verhaftet, die Familien nach Deutschland verbannt. Wegen des Mangels an Rohstoffen und Arbeitern stagnierten das Handwerk und die Industrie, das selbe galt auch für den Handel, dessen Umsatz und Preise von den Verwaltungsorganen bestimmt wurden. Am schlimmsten betroffen durch Fremdbesatzung waren die 271 Gasthäuser mit 3454 Fremdenverkehrsbetten, die meisten davon in Bled, Bohinj und Kranjska gora. Einige Gasthäuser wurden durch deutsche Beamte, Besatzungseinheiten und andere deutsche Neuzugezogene bewohnt. Da die Gastgewerbepreise maximiert wurden, konnten die Gastwirte kaum Regiekosten decken, es blieb aber nichts für die Modernisierung der Objekte und die Ausbildung der Beschäftigten übrig. Zahlreiche Gasthäuser blieben wegen der Nähe von Partisaneneinheiten ohne Gäste. In der Kreishauptstadt Radovljica baute man einige Wohnhäuser für die zugezogenen Beamten; ihre Siedlung die Neue Heimat blieb jedoch ein Fremdkörper in der sonst slowenischer Umgebung. Erhalten geblieben sind die Pläne für den Umbau und Modernisierung einiger Städte und größeren Ortschaften, die aber wegen militärischen Niederlagen in der Welt, der Ausbreitung des Volksbefreiungskampfes und daraus folgendem Geld- und Arbeitermangel nicht mehr verwirklicht werden konnten. Die deutsche Besatzung brachte außer der Verbesserung und Erweiterung des Straßen- und Telefonnetzes keinen wirtschaftlichen Aufschwung, obwohl die nazifistischen Besatzer ihn geplant hatten in ihrem Wunsch, das slowenische Gebiet so schnell wie möglich an Deutschland anzuschließen.

Komentar [R1]: Page: 208